

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาพบว่าพระพุทธเจ้าถือกำเนิดในวรรณะกษัตริย์ พระองค์ได้รับการศึกษาอย่างดีเยี่ยมในศิลปวิทยาการในยุคสมัยนั้น ทรงศึกษาในสำนักต่าง ๆ หลายสำนักด้วยกัน พระองค์ทรงมีความรู้ความชำนาญในวิชาการหลายสาขา ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าออกบวชและตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ก็ทรงเป็นผู้รู้แจ้งในความจริงแห่งโลก เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และทรงประกาศพระพุทธศาสนา^๑ พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา และทรงเป็นบรมครูผู้ยิ่งใหญ่ พระพุทธองค์ คือผู้ที่กำเนิดขึ้นเพื่อความสุขของโลก ดังพุทธพจน์ในภยเกรวสูตร มัชฌิมนิกาย ความว่า “บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้องควรกล่าวกับเราว่า ‘สัตว์ผู้ไม่มี ความหลงได้อุบัติแล้วในโลก เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย’”^๒

พระพุทธเจ้าทรงกระทำสิ่งที่ตรัสไว้ พระองค์เสด็จสั่งสอนประชาชนในแคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีป เพื่อหาหนทางนำผู้คนไปสู่ความพ้นทุกข์เป็นเวลาถึง ๔๕ ปี ทำให้ชาวชมพูทวีปได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาและได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทรงสั่งสอนจนกระทั่งพระชนมายุ ๘๐ ชันษา เมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมั่นดีแล้วพระองค์จึงเสด็จปรินิพพาน จวบจนปัจจุบันพระพุทธศาสนานับว่าเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดของโลกศาสนาหนึ่ง “ตามข้อมูลการวิจัย รอยเตอร์ ซึ่งทำการสำรวจกลุ่มศาสนาของประชากรโลก พบว่าประชากรนับถือศาสนาพุทธเป็นลำดับห้าของโลก มีประมาณ ๓๓๖ ล้านคน”^๓ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้อาศัยในประเทศแถบเอเชียใต้ เอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

^๑ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐/๔๑.

^๓วุฒิสภา, “การป้องกันและแก้ไขการกระทำละเมิดต่อพระพุทธรูปและสัญลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : วุฒิสภา, คณะกรรมาธิการศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม www.senate.go.th, [๒๓-๐๕-๕๖].

สำหรับในภทรกัปนี้^๔ มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว ๔ พระองค์ ดังที่พบในมหาปทานสูตร คือ ๑. พระกกุสันธพุทธเจ้า ๒. พระโกนาคมนพุทธเจ้า ๓. พระกัสสปพุทธเจ้า ๔. พระสมณโคตมพุทธเจ้า^๕ ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันนี้ และ ๕. พระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายซึ่งจะอุบัติในอนาคตในกัปนี้ คือพระเมตไตรย^๖ ในมุมมองคนทั่วไปถือว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ ทรงทำความดีมาในชาติก่อน ๆ นับชาติไม่ถ้วน ทำให้พระองค์ทรงเหนือกว่าบุคคลทั่วไป คือพระพุทธเจ้าทรงพบทางดับทุกข์ได้ด้วยพระองค์เองและเผยแผ่วิธีการปฏิบัตินั้นต่อสรรพสัตว์ จนกระทั่งพระองค์ปรินิพพาน คือดับไปโดยไม่เหลือเชื้อใด ๆ เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาทำให้รู้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่มีอยู่จริงตามหลักฐานทางโบราณคดี^๗ ทรงมีพระนามว่าเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ สำหรับพระไตรปิฎกในโคตมพุทธวงศ์ กล่าวถึงพุทธประวัติไว้ชัดเจนว่า

กรุงของเราชื่อกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะเป็นพระบิดาของเรา พระมารดาบังเกิดเกล้าของเราชาวโลกเรียกพระนามมามาเทวี เราครองฆราวาสอยู่ ๒๙ ปี มีปราสาทที่อุดมอยู่ ๓ หลัง คือสุจันทปราสาท โกณฑุปราสาท และโกญจปราสาท มีนางสนมกำนัล ๔๐,๐๐๐ นางล้วนประดับประดาสวยงาม พระมเหสีของเราชื่อยายโสธรา พระโอรสของเราชื่อว่าราหุล เราเห็นนิมิต ๔ ประการ จึงทรงพระราชพาหนะ คือ ม้าออกผนวชแล้ว ได้บำเพ็ญเพียรประพฤติกุศลอยู่ ๖ ปี (จึงได้บรรลुพระโพธิญาณ) เราเป็นพระชินสีห์จึงได้ประกาศธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี เราเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าชื่อว่าโคตม เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์... บัดนี้ อายุของเรามีน้อยประมาณ ๑๐๐ ปี ถึงเราจะดำรงอยู่เพียงนั้น ก็ช่วยหมู่ชนให้ข้ามพ้นได้เป็นจำนวนมาก เราตั้งคบเพลิง คือ ธรรมไว้สำหรับคนรุ่นหลังไว้ตรัสรู้อีกไม่นานเลยแม้เรากับสงฆ์สาวก ก็จักปรินิพพาน ณ ที่นี้ เหมือนไฟสิ้นเชื้อ (ดับไป) ... เรามีร่างกายทรงไว้ซึ่งคุณ มีร่างกายวิจิตรด้วยพระลักษณะอันประเสริฐ ๓๒ ประการ เรามีรัศมี ๖ ประการ สว่างไสวไปทั่วทั้ง ๑๐ ทิศดูจดวงอาทิตย์ ทุกอย่างล้วนจักอันตรธานไปหมดสิ้น สังขารทั้งปวงเป็นสภาพว่างเปล่าหนอ ฉะนั้นแล้ว

^๔ภทรกัป คือกัปที่เจริญหรือดีงาม จะมีพระพุทธเจ้ามาอุบัติ ๕ พระองค์ จึงหมายถึงกัปปัจจุบัน

^๕ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔/๒-๓.

^๖ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๓/๓๕-๘๐., พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๒๔/๓๑๘-๓๒๑.

^๗ดูรายละเอียดใน เชษฐ ติงสัญชิต, สัตตมหาสถาน : พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคนเย์, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ), ๒๕๕๕., บรรจบ บรรณรุจิ, ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ), ๒๕๕๕.

^๘พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓-๒๔/๓๑๕-๓๒๑.

นอกจากนี้ใน “จูฬโคปาลสูตร” พระพุทธเจ้าตรัสว่าผู้เชื่อฟังพระองค์จะได้รับประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน ดังความว่า

เราแต่เป็นผู้ฉลาดในโลกนี้ ฉลาดในโลกหน้า ฉลาดในเทวมิกธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมาร ฉลาดในธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมาร ฉลาดในเทวมิกธรรมอันเป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ฉลาดในธรรมอันไม่เป็นที่อยู่แห่งมัจจุ ชนเหล่าใดจักเข้าใจถ้อยคำของเรานั้นว่าเป็นถ้อยคำที่ตนควรฟัง ควรเชื่อ ความเข้าใจของชนเหล่านั้นจักเป็นไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน^๕

สำหรับประเทศไทยประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา แต่คนไทยทุกคนก็มีสิทธิในการนับถือศาสนาตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่รับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนาของประชาชน^๖ ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความหลากหลายทางความเชื่อ อิทธิพลของศาสนาและความเชื่อในประเทศไทยสะท้อนออกมาในหลากหลายรูปแบบ เช่น

ตราแผ่นดิน หรือ ตราประจำหน่วยงานที่มักเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับพันธกิจของหน่วยงาน ธงไตรรงค์ที่มีสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา การใช้ปีพุทธศักราช (แต่ยึดปฏิทินสุริยคติตามระบบเกรโกเรียน) การใส่ภาพวัดในพุทธศาสนาลงในเหรียญกษาปณ์และธนบัตร การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ในหน่วยงานราชการ การบูชาพระรัตนตรัยก่อนเริ่มพิธีการ การกำหนดวันสำคัญทางศาสนาเป็นวันหยุดประจำชาติ รวมถึงรัฐพิธีที่เป็นความเชื่อทางศาสนาที่มีมาแต่โบราณ เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีตรียัมพวาย ตรีปวาย^๗

แต่ความเชื่อในพระพุทธเจ้าและพุทธคุณของพระองค์ ยังถือเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชนอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นความเชื่อที่นำไปสู่ทางแห่งการพ้นทุกข์ ด้วยเหตุแห่งความเชื่อ คือพระพุทธเจ้าทรงเอาชนะผ่านพ้นอุปสรรคนานัปการ นับแต่การประกาศพระพุทธศาสนาเป็นต้นมา แม้ว่าพระองค์ทรงพบกับความยากลำบากมากมาย ทรงต่อสู้ทางความคิดด้วยปัญญากับเจ้าลัทธิอื่น ๆ มีการต่อต้านพระองค์และการใส่ร้ายป้ายสีรุนแรงหลายครั้ง

^๕ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๘๓.

^๖วิกิพีเดีย, สารานุกรมเสรี, เรื่อง “ศาสนาในประเทศไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: วิกิพีเดีย <http://th.wikipedia.org>. [๒๓ พ.ย. ๒๕๕๖].

^๗เรื่องเดียวกัน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: วิกิพีเดีย <http://th.wikipedia.org>. [๒๓ พ.ย. ๒๕๕๖].

หลายเหตุการณ์ แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเอาชนะได้ด้วยพุทธานุภาพ ด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ ตามความเหมาะสมแก่กรณีนั้น ๆ จนประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้อย่างน่าอัศจรรย์ การรำลึก และบูชาพระพุทธเจ้าจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระพุทธองค์ทรงเป็น “ปุชนิยบุคคล” คือทรงมีพุทธานุภาพ และ “การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยาก”^{๑๒} ตรงกับพุทธพจน์ในมงคลสูตร ที่กล่าวว่า “การบูชาคนที่ควรบูชา เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๑๓}

ในรัชกาลสุทนต์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงพระพุทธานุภาพอันแสดงถึงความเป็นมาของพุทธานุภาพ ๕ ในลักษณะไวยากรณ์ภายิต ซึ่งพุทธบริษัทได้น้อมนำมาเป็นบทสวดมนต์ ปฏิบัติภาวนาได้แก่^{๑๔}

อรหัง	เป็นพระอรหันต์
สมมา สมพุทฺโธ	ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ
วิชชา จรณสมปฺปโน	เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ
สุคโต	เสด็จไปดีแล้ว
โลกวิทู	รู้แจ้งโลก
อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ	เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม
สตุถา เทวมนุสฺसानํ	เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า
ภควา	เป็นพระผู้มีพระภาค

สำหรับพุทธานุภาพตามที่นิยมนำมาท่องกันในประเทศไทยมี ๓ ประการ คือ ๑. พระปัญญาคุณ พระคุณ คือพระปัญญา ๒. พระวิสุทธิคุณ พระคุณ คือความบริสุทธิ์ และ ๓. พระมหากรุณาคุณ พระคุณ คือพระมหากรุณา”^{๑๕} พระพุทธานุภาพ ๕ ประการนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นวารหิคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๕ ประการ มี อรหัง เป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวรหุคุณ หรือนวารหุคุณ แปลว่าคุณของพระพุทธเจ้า ๕ ประการ^{๑๖}

^{๑๒} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๕๐.

^{๑๓} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๓/๗.

^{๑๔} อ.จ.ก. (บาลี) ๒๒/๑๐/๒๕๕., อ.จ.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๑. นอกจากนี้ยังปรากฏคำสรรเสริญพระพุทธองค์ของพวกพราหมณ์ในพระสูตรอื่น ๆ เช่น เวรัญชพราหมณ์ ในวิมพา. (ไทย) ๑/๑/๑. ในพิมพ์สารสมาคคภา.วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๖๕. และในมหาสิริสูตร ที.ที. (ไทย) ๕/๓๕๕/๑๕๑. ฯลฯ.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๐-๑๖๑.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๕๖.

พระคุณของพระพุทธเจ้า เมื่อวิเคราะห์แล้วก็รวมลงในประโยชน์ ๒ ด้าน คือ พระองค์ทรงพึ่งตนเองได้ และพระองค์ทรงเป็นที่พึ่งอันประเสริฐแก่ผู้อื่น ดังความที่ปรากฏ

๑. อตฺตหิตสมบัติ (ความถึงแห่งประโยชน์ตน, ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เองเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว) พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า และ ความเป็นอตฺตนาถะ คือ พึ่งตนเองได้

๒. พรหิตปฏิบัติ (การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น) พระคุณข้อนี้เอาพระกรุณาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธกิจ คือ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ ที่พึ่งของชาวโลกได้^{๑๗}

ดังนั้น พุทธคุณของพระพุทธเจ้า จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ดังที่มีคำกล่าวว่า พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นในโลกได้ด้วย “พุทธคุณ ๘ ประการ” และพุทธคุณนับเป็นคุณสมบัติเฉพาะของพระพุทธเจ้า^{๑๘} การนับถือ และเคารพต่อพระพุทธองค์ เมื่อยังทรงพระชนมชีพอยู่นั้นเปี่ยมไปด้วยศรัทธาและปัญญา เพื่อเข้าถึงธรรมอันวิเศษ ดังข้อความที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็นับว่าเห็นธรรม”^{๑๙} ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระองค์จึงได้รับผล คือ อมตรธรรม มีผู้นับถือมากมาย และกระจายอยู่ทั่วไปในชมพูทวีป

ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งผู้ที่จะมาเป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่ทรงให้นับถือพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ ดังที่ปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า “อานนทฺ ภวตฺถิพวกเธออาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์ (คือพระศาสนา) มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว

^{๑๗} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๕๐. ดูรายละเอียดใน ขอดชาย แสงศิริ, “ศึกษานวาทคุณของพระพุทธเจ้า : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๘.

^{๑๘} พระพุทธเจ้าทรงมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง คือ ๑. เป็นผู้ค้นพบอริยสัจ ๔ ๒. เป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา ๓. เป็นเจ้าของธรรมวินัย ๔. เป็นผู้ให้กำเนิดพุทธบริษัท ๔ ๕. เป็นผู้ที่มีพระคุณ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ และ ๖. เป็นผู้เสียสละโดยทรงบำเพ็ญพระจริยา ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก) ญาคตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ) และพุทธัตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า) อ้างใน มหาวิทยลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๑.

^{๑๙} ส.บ. (ไทย) ๑๓/๘๓/๑๕๕.

พวกเราไม่มีพระศาสดา' ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย”^{๒๐}

ในเวลาต่อมาเริ่มมีความเชื่อและการเคารพบูชาพระพุทธเจ้าในลักษณะเทพเจ้าหรือพระเจ้า ตลอดถึงมีการสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นเครื่องสักการะบูชาแทนพระพุทธองค์ การสร้างนั้น เป็นสื่อ เพื่อเข้าถึงธรรมะและดูเหมือนจะเป็นที่นิยมกันมากขึ้น มีการสร้างพระพุทธรูปในรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่ละยุคสมัย กระทั่งปัจจุบันก็มีการสร้างพระพุทธรูปในรูปแบบที่แปลก มีทั้งผู้ที่นิยม และผู้ที่เห็นว่าไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง เพราะมุ่งการสร้างที่ประกอบด้วยศรัทธาก็จริงแต่ขาดความเคารพนับถือที่ถูกต้องและไม่เหมาะสม การสร้างดังกล่าวมุ่งตอบสนองแบบบริโภคนิยมเฉพาะกลุ่มเป็นลักษณะพุทธพาณิชย์หรือไสยพาณิชย์ แม้กระทั้งการที่มีผู้นิยมนำพระพุทธรูปไปเป็นเครื่องประดับตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นการล้อเลียนศรัทธาของกลุ่มชาวพุทธที่นับถืออย่างจริงจัง การกระทำได้กล่าวก่อให้เกิดประเด็นขึ้นมา กล่าวคือ

ประเด็นที่ ๑ รูปแบบหรือลักษณะของความเชื่อต่อพระพุทธเจ้านั้นมีลักษณะคล้ายเทพเจ้าหรือพระเจ้าทำให้เกิดศรัทธาที่คลาดเคลื่อน

ในพระไตรปิฎกและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้พุทธบริษัทในครั้งพุทธกาล จนถึงพุทธบริษัทในปัจจุบัน ยังคงเคารพศรัทธาพระพุทธเจ้าอย่างสูงสุด เพราะพระองค์ทรงมีพุทธคุณ ทรงตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ทรงมีหลักธรรมคำสอนที่พัฒนาจิตผู้ปฏิบัติได้จริงและทรงมีพระจริยวัตรที่งดงามตลอดพุทธกิจ ๔๕ พรรษา^{๒๑} ที่สำคัญพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พุทธบริษัทใช้ปัญญาและเหตุผลในเรื่องความเชื่อและศรัทธา ดังนั้น หลักคำสอนของพระองค์จึงมุ่งให้พุทธบริษัทยึดถือหลักพึ่งพาตนเอง ไม่ให้ยึดถืออำนาจภายนอกตัว เช่น เทพและเทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้ามิได้ทรงปฏิเสธการมีอยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพ และเทวดาทั้งหลาย แต่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ผู้คนทั้งหลายตระหนักว่า สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถแก้ทุกข์ให้เราได้ ดังที่พบในวัฏกสิสูตรที่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้นับถือเพียงรูปลักษณะของพระองค์เอง (กายมนุษย์) เช่น ทรงสอนพระวัคคิไม่ให้คิดในรูปลักษณะของพระพุทธองค์ แต่ทรงสอนให้นับถือธรรมเป็นใหญ่ เอาธรรมะเป็นที่พึ่ง^{๒๒} ธรรมในที่นี้หมายถึงอาณัติธรรมทุกอย่างที่ทำ

^{๒๐}ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๒๑}ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, ๔๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า (ฉบับรวมเล่ม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕).

^{๒๒}ส.บ. (ไทย) ๑๓/๘๓/๑๕๘-๑๕๙.

ให้พระองค์แตกต่างจากคนทั้งหมด นั่นคือแก่นหรือสาระของความเป็นพระพุทธเจ้า ความมุ่งหมายนี้ดูเหมือนจะพบว่าเลื่อนรางไปทุกขณะ เพราะพบว่าในสังคมไทยปัจจุบันความเชื่อและความเคารพในพระพุทธเจ้าได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม เช่น การกลับมายึดถือพระพุทธรูปเป็นที่พึ่ง และเชื่อว่าสามารถถวายอาหารให้ได้ ดังที่พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่า “พระพุทธเจ้าซึ่งปรินิพพานไปกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้ว และอยู่พ้นจากการรับรู้ของมนุษย์ไปแล้วจนยังถึงไม่ได้ว่าอยู่ที่ใด ... ก็ทำให้คนทั่วไปรู้สึกว่พระองค์อยู่ใกล้ชีวิตชนิดที่สามารถ ‘ถวายข้าวพระพุทธในอายุคนนิพพาน’ ได้ทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน”^{๒๓} กระบวนการทำสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าที่นับถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มิได้เป็นแค่วัตถุเท่านั้น แต่ยังถูกแปรเป็นสินค้าทำให้ “เส้นแบ่งระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับสิ่งสาธารณชนับวันจะเลื่อนรางลง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระพุทธรูปหรือพระเครื่องสามารถเป็นสิ่งสาธารณชน หรือสินค้าได้ในเวลาเดียวกัน ... ในที่สุดความศักดิ์สิทธิ์ก็จะค่อย ๆ หายไป จนเหลือแต่ความสาธารณชน”^{๒๔} เช่น เอาเศียรพระพุทธรูปมาใช้เป็นอุปกรณ์โฆษณา ทำเป็นเครื่องประดับบ้าน หรือการนำพระพุทธรูปตั้งไว้นูชาในพับ ในคัลลัมบาร์ หรือสถานอบายมุขต่าง ๆ^{๒๕}

ปัจจุบันการล้อเลียนทางศาสนากำลังเป็นประเด็นให้ถกเถียงกันทั่วโลก เพราะเป็นการดูหมิ่นศาสนาอื่น ดังกรณีศึกษาเรื่อง “ภาพยนตร์อเมริกันที่กล่าวล้อเลียนพระศาสดามูฮัมหมัดถือเป็นการดูหมิ่นศาสดาของศาสนาอิสลาม ซึ่งนำไปสู่การประท้วงทั่วโลกและมีการสังหารเหตุและเผาสถานกงสุลสหรัฐอเมริกาในประเทศลิเบีย”^{๒๖} ประเด็นต่อมา คือ การสร้างพระพุทธรูปด้วยรูปแบบที่แปลกนั้นถือว่าการดูหมิ่นศาสนาของตนเองด้วยหรือไม่ เนื่องจากสะท้อนความเชื่อหรือศรัทธานั้นกำลังสั่นคลอนหรืออิงอยู่กับประโยชน์ด้านอื่น พระพุทธรองค์ หรือพระพุทธรูปจึงถูกดึงลงมาให้อยู่ในสถานะระดับเดียวกับเทพเจ้า หรือเป็นพระเจ้าที่สามารถตอบสนองความต้องการให้แก่ผู้ที่นับถือ เพราะโยงใยอยู่ใกล้เคียงหรือเป็นเช่นเดียวกับไสยศาสตร์

^{๒๓} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๕.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน hansa.com, “องค์กร Knowing Buddha”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : www.youtube.com/watch?v=WAHqU7f7j2q, [๒๒ พฤศจิกายน ๒๐๑๒], hansa.com, “ล้อเลียนพระพุทธเจ้า”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : news.hansa.com/43103, [๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๕].

^{๒๖} Phanuwat, “หนัง ‘หมิ่นอิสลาม’ ดันต่อการสังหารทูตสหรัฐฯ ในลิเบีย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : VOICE TV, www.news.voicetv.co.th/global/50222.html, [๑๒ ก.ย. ๒๕๕๕].

ประเด็นที่ ๒ รูปแบบการแสดงความเคารพพระพุทธเจ้า

ในสมัยพุทธกาล พุทธบริษัทจะแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าอย่างเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา เช่นที่ปรากฏในธัมมเจติยสูตร (การนอบน้อมในธรรม) กล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลที่กราบทูลพระพุทธเจ้าและทรงพรรณนาความเลื่อมใสศรัทธาของพระองค์ที่มีต่อพระพุทธเจ้า พร้อมกับวิธีที่พระองค์ทรงใช้แสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ดังความว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมทพูนนิคม แคว้นสักกะ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีพระราชกรณียกิจเสด็จไปยังนครนั้นและได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ทรงชนพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำความเคารพนอบน้อมในสรีระและแสดงอาการนินมิตรถึงเพียงนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลตอบว่า ที่ทรงเคารพนอบน้อมอย่างยิ่ง เพราะว่าพระผู้มีพระภาคตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระองค์ก็เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ^{๒๗}

จากข้อความในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นถึง ๒ อย่าง คือ

๑. ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล

๒. การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าอย่างสูงด้วยการชนพระเศียรลงจุมพิตพระยุคลบาทของพระพุทธองค์ ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง โดยไม่ถือพระองค์ว่าทรงเป็นกษัตริย์ผู้มีอำนาจเหนือกว่าเมืองอื่น ๆ ในเวลานั้น

ในเวลาต่อมาเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปนั้นเป็นการสร้างเพื่อเป็นสื่อให้เกิดจินตนาการถึงรูปลักษณะพระพุทธเจ้าและเป็นสื่อให้เข้าถึงธรรมะของพระพุทธองค์ เช่นเดียวกับเรือ หรือแพเป็นสื่อให้ข้ามฝั่ง วิธีการแสดงความเคารพนอบน้อมสักการบูชาได้ถูกปรับเปลี่ยนไปกลายเป็นการน้อมอามิสบูชาหรือวัตถุมากขึ้น การบูชาพระพุทธเจ้านั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ อามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ซึ่งพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ) ได้ขยายความในมงคลสูตร ว่าด้วยมงคล^{๒๘} ที่กล่าวถึงการปฏิบัติที่ถูกต้องของชาวพุทธต่อพระพุทธเจ้า ในมงคลที่ ๑ และ มงคลที่ ๒๒ กล่าวคือ

^{๒๗} คุราวละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๖๔-๓๗๔/๔๔๕-๔๕๕.

^{๒๘} คุราวละเอียดยใน พ.พ. (ไทย) ๒๕/๓-๑๒/๗-๕., พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สัมปชัญญะ, ๒๕๔๘).

มงคลที่ ๓ บุษาคัณฐะ

การบูชาผู้ที่ควรบูชามีอยู่ ๒ อย่าง คืออามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ดังรายละเอียดที่ พระธรรมธีรราชมหามุนี ได้อธิบายในมงคลนี้ คือ

๑. อามิสบูชา บูชาด้วยอามิส มีดอกไม้ รูป เทียน เป็นต้น

๒. ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอน เช่น ถึงพระไตรสรณคมน์ สมาทานศีล ๕-๘-๑๐ รักษาปาริสุทธิ ศีล ๔ หรือศีล ๒๒๗ และเจริญสมณวิปัสสนา

มงคลที่ ๒๒ มีสัมมาการะ

“การะ” โดยองค์ธรรม ได้แก่ มุททาเจตสิก คือกายมุททาและจิตตมุททาหรือได้แก่ การะมี ๗ อย่าง คือเคารพในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ศึกษา สมาธิ ความไม่ประมาท และปฏิสันถาร สำหรับการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้านั้น พระธรรมธีรราชมหามุนีได้แบ่งออกเป็น ๒ สมัย^{๒๕} กล่าวคือ

๑. สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์อยู่ การปฏิบัติต่อพระองค์ในพุทธบริษัท คือ (๑) การไปสู่ที่บารุง ๓ กาล คือ เช้า กลางวัน และเย็น (๒) เมื่อพระพุทธเจ้าไม่สวมรองเท้าจกรม เรา ก็ไม่สวมรองเท้าจกรม (๓) เมื่อพระพุทธเจ้าจกรมอยู่ในที่จกรมต่ำ เราก็ไม่จกรมอยู่ในที่สูง (๔) เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่เบื้องต่ำ เราไม่ไปอยู่ที่สูง (๕) ไม่ห่มคลุมบาทั้ง ๒ ในที่ ทอดพระเนตรเห็น (๖) ไม่กั้นร่มในที่ทอดพระเนตรเห็น และ (๗) ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ในที่ ทอดพระเนตรเห็น

๒. เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วการปฏิบัติต่อพระองค์ คือ (๑) ไปไหว้พระเจดีย์ ตามโอกาสอันควร (๒) ไปไหว้สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือสถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน (๓) บูชา กราบไหว้ เคารพต่อพระพุทธรูป (๔) บูชา ยำเกรง เคารพต่อ พุทธาวาส (๕) ไม่สวมรองเท้าในลานพระเจดีย์ (๖) ไม่กั้นร่มในลานพระเจดีย์ (๗) เวลาใกล้พระ เจดีย์ไม่เดินพลางเจรจาพลาง (๘) เข้าในเขตวัดต้องห่มผ้าตลอด หุบร่ม ถอดรองเท้า (๙) ไม่ทำ อการะทุก ๆ อย่างที่ตนเห็นว่าไม่สมควร (๑๐) กราบไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ (๑๑) เปล่ง วาจาว่าคำระลึกถึงพระพุทธคุณ (๑๒) ตามระลึกถึงพระพุทธคุณด้วยใจอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง และ (๑๓) ปฏิบัติตามพระโอวาทเป็นนิตย์ด้วยจิตเคารพจริง ๆ

จากวิธีปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะรูปแบบจากมงคลสูตรทั้ง ๒ ข้อ ตามหลัก พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับสังคมไทย ปัจจุบันเพื่อชี้แนะให้ชาวพุทธไทยตระหนักและให้ความสำคัญแก่การรำลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าใน

^{๒๕} ฎายละเอียดใน พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร), มงคล ๓๘ ประการ.

ฐานะที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกโดยการนำธรรมะมาสั่งสอนและให้ประพฤติปฏิบัติตาม แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม แต่การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าสามารถปฏิบัติได้โดยการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระองค์ แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดกว่าการกราบไหว้บูชาและรำลึกถึงพระองค์ สามารถทำให้ตรงตามพุทธประสงค์ คือพระพุทธเจ้าให้ถือพระธรรมและวินัยแทนพระองค์ หมายความว่าผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมะของพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นผู้บูชา กราบไหว้เคารพ พระพุทธเจ้าด้วย และนอกจากนี้แล้วการบูชาสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เช่น พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระพุทธรูปก็ถือได้ว่าแสดงการบูชาพระพุทธเจ้าเช่นกัน

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสังคมปัจจุบันว่ารูปแบบการแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าคลาดเคลื่อนจากไปจากเดิม เช่นการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยวิธีการสร้างพระพุทธรูปหรือเหรียญประเภทต่าง ๆ มักจะเน้นไปในด้านพุทธพาณิชย์มากเกินไป ภูมิปัญญาที่ครูบาอาจารย์สั่งสอนในเรื่องพุทธคุณก็จางลง เหลือแต่ความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความขลัง และความแปลกใหม่ของรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปหรือเหรียญที่นับวันจะทวีมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการโฆษณาชวนเชื่อที่ผิดไปจากสาระสำคัญในพระพุทธศาสนา เพื่อโน้มน้าวให้คนเข้าบูชา กลายเป็นเรื่องของการค้าทางความเชื่อที่ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นรูปแบบการยัดคิดในวัตถุมงคลที่ทำให้ผู้ศรัทธาไม่เข้าถึงแก่นของพุทธธรรม

จากสาเหตุที่กล่าวมาทั้งหมดผู้วิจัยจึงเลือกทำวิทยานิพนธ์ในประเด็นนี้ เพราะตระหนักในความสำคัญของพระพุทธเจ้า ทรงเป็นพระศาสดาและ เป็นบรมครูผู้ยิ่งใหญ่ จึงต้องการศึกษาว่าสิ่งที่ชาวพุทธไทยจำนวนมากปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้า และสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าอย่างไม่ถูกต้องเหมาะสมนั้นจะมีแนวทางอย่างไรกับการแก้ปัญหาเหล่านั้น เพื่อปกป้องพระพุทธเจ้าและสร้างความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิในสังคมไทย และผู้วิจัยพยายามหาคำตอบว่าพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าไว้อย่างไร ความเชื่อกับการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าในสังคมไทยปัจจุบันสอดคล้อง หรือขัดแย้งต่อพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างไร และในแง่มุมใดบ้าง มีแนวคิดอะไรบ้างที่จะเหมาะสมกับการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าในสังคมไทยปัจจุบันและรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทควรจะเป็นอย่างไรในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธไทยที่มีต่อพระพุทธเจ้า
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ ความเชื่อเรื่องพระพุทธรเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ ความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธไทยที่มีต่อพระพุทธรเจ้าเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขอบเขตการศึกษาเป็น ๓ ส่วน ดังนี้ คือ

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาการวิจัยครั้งนี้เป็นเรื่องรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้า มุ่งศึกษาเฉพาะขอบเขตของความเชื่อกับการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทของชาวพุทธไทย เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมต่อไปในขอบเขตเนื้อหา ดังนี้

๑.๔.๑.๑ ศึกษาหลักธรรมที่ถือเป็นหลักปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าจากพระไตรปิฎก ธรรมดถา ฎีกา เอกสาร หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑.๒ ศึกษาแนวคิด ความเชื่อ ความศรัทธาของชาวพุทธไทยต่อพระพุทธรเจ้าจากเหตุการณ์ที่พบในสังคมไทยปัจจุบัน ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๑.๓ ศึกษาวิเคราะห์ความสอดคล้องหรือข้อขัดแย้งในความเชื่อ ความศรัทธาต่อพระพุทธรเจ้าของชาวพุทธไทยและการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้า

๑.๔.๑.๔ ศึกษารูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

๑.๔.๒.๑ พระไตรปิฎก ธรรมดถา ฎีกา เอกสาร หนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเรื่อง การปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๒.๒ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาเถรวาทจำนวน ๑๐ รูป/คน ด้วยการสัมภาษณ์ในเรื่อง การปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านเวลา ช่วงเวลาที่ทำการวิจัย คือ

๑.๔.๓.๑ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๕-๒๕๕๖

๑.๔.๓.๒ การสัมภาษณ์ จะดำเนินการ ตั้งแต่ปีการศึกษา ๒๕๕๕-๒๕๕๖

๑.๕. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง วิธีการหรือกระบวนการที่ชาวพุทธปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพบูชาพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๒ การปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าของชาวพุทธไทย หมายถึง สิ่งที่พุทธศาสนิกชนชาวไทย แสดงความเคารพบูชาในพระพุทธเจ้ารวมทั้งสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า

๑.๕.๓ ความเชื่อในพระพุทธเจ้า หมายถึง ความศรัทธาในการตรัสรู้โดยชอบของพระพุทธเจ้า การยอมรับนับถือในพระลักษณะ และพุทธคุณของพระพุทธเจ้า

๑.๕.๔ พระพุทธเจ้า หมายถึง พระสมณโคดมพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมถึงพระพุทธรูป พระธาตุ พระเครื่อง พระบฏ เจดีย์ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่สื่อถึงพระพุทธเจ้า

๑.๕.๕ เถรวาท หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ยุคพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเรียกว่าพระพุทธศาสนาต้นแบบ (Original Buddhism) จนเป็นพระพุทธศาสนาในปัจจุบันของประเทศที่ยังคงยึดถือหลักสำคัญในพระไตรปิฎกที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สังคายนาครั้งแรกจนปัจจุบัน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยนี้ได้แบ่งการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็น ๒ ด้าน ดังนี้ คือ

๑.๖.๑ เอกสารทั่วไป

พระมหาสมจินต์ สัมมาปัญญา (วันจันทร์) กล่าวถึงพระตรีกายใน “สาระพระพุทธศาสนาหายานในอินเดียพัฒนาการและสารัตถธรรม” สรุปความสำคัญ ได้ว่า ในเบื้องต้นหายานแสดงพระกายของพระพุทธเจ้า ๒ กาย^{๑๐๐} คือ (๑) นิรมานกาย หมายถึง ร่างกายที่หายาและละเอียดเหมือนกายของสัตว์โลกทั่วไป และ (๒) ธรรมกาย สำหรับธรรมกายมี ๒ ความหมาย ความหมายแรก หมายถึง กายแห่งธรรม ประมวลข้อปฏิบัติ คำสั่งสอน ซึ่งช่วยเสริมพระบารมี อยู่ในฐานะเป็นพุทธคุณ ความหมายที่สอง หมายถึง ตถาคตกาย ความเป็นอย่างนั้น หลักความจริงอันเป็นรากฐานแห่งจักรวาล แต่ต่อมาความคิดที่ว่า พระพุทธเจ้ามี ๓ กาย ของสำนักโยคาจาร เป็นที่ยอมรับในฝ่ายมหายานทุกสำนัก พัฒนาการเริ่มจากแบ่งพระกายออกเป็น ๒ อย่าง (๑) พระกายหายา และ (๒) พระกายละเอียด โดยเรียกพระกายหายาว่า นิรมานกาย และ เรียกพระกายละเอียด

^{๑๐๐}พระมหาสมจินต์ สัมมาปัญญา, พระพุทธศาสนาหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๐.

ว่าสัมโลกกาย ในเวลาต่อมามหายานบรรจุแนวคิดเรื่องนิรมาณกายของมหาสังฆิกะรวมเข้ากับอีก ๒ กายคือ สัมโลกกาย และธรรมกาย จึงเกิดเป็นแนวคิดพระตริกาย ได้แก่ ๑. นิรมาณกาย ๒. สัมโลกกาย และ ๓. ธรรมกาย พัฒนาการพระตริกายทำให้แนวคิดพระกายทั้ง ๓ กายของพระพุทธเจ้า เป็นที่ยอมรับกันในฝ่ายมหายานทั้งหมด แม้ในครั้งแรก “แนวคิดเรื่องพระตริกายดูเหมือนจะไม่ได้ได้รับความสนใจมากนัก อีกทั้งนักปราชญ์ของมหายานพยายามที่จะขจัดภาพประทับใจที่ชาวพุทธติดอยู่กับพระศากยมุณีในประวัติศาสตร์ให้หมดไปจากจิตใจของประชาชน เพื่อให้หมู่ศาสนิกมีความเข้มแข็งและมีกำลังใจ แม้ว่านิรมาณกายของพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้ว ดังนั้น ในความคิดของมหายานถือว่าพระพุทธเจ้าไม่ใช่บุคคลธรรมดา ไม่ใช่โอรสของพระเจ้าสุทโททนะ แต่พระองค์มีฐานะเป็นโลกุตตรภาวะ พระรูปกายไม่ใช่ผลผลิตของกามคุณ ๕ “มหาสังฆิกะ คือกลุ่มแรกที่พยายามจะบอกว่าพระรูปกายของพระพุทธเจ้าไร้ขอบเขตมีพลังอนันต์ แม้ในปัจจุบัน พระองค์ยังประทับเข้ามาแสดงธรรมต่อเนื่อง ณ ภูเขาชิลินกู เมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย เมื่อพระศากยมุณีปรินิพพานสิ่งที่ดับ คือพระรูปกายหายสิ่งที่เหลืออยู่คือธรรมกาย”^{๓๑}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ใน “พุทธประวัติจากหินสลัก” มีข้อเตือนใจให้นำไปคิดว่า พระพุทธเจ้าขอร้องให้สาวกทุกคนมองหา “ผู้นำ” ที่ตัวธรรมะ และมองตนเองในฐานะเป็นสรรณะที่พึ่ง แต่มหาชนส่วนใหญ่ในกาลต่อมาเป็นคนเขลาและขลาด รู้สึกว่าธรรมะนั้นเป็นของยาก ไม่อาจจะเกี่ยวข้องกับตัวได้ จึงหันมาติดใจในตัวพระองค์ ถือพระองค์ว่าเป็นพระเจ้า ยิ่งกว่าจะถือว่าพระองค์เป็นมนุษย์ที่เป็นพระศาสดา และมองไปแต่ในทางที่ว่าพระกรุณาของพระองค์นั้นสำคัญยิ่งไปกว่าความมั่นใจในการพยายามปฏิบัติเพื่อหลุดพ้นจากความทุกข์ของตัวเอง เพื่อตัวเอง ด้วยตัวเอง ดังที่พระองค์กำชับไว้อย่างแน่นแฟ้น แม้ในวาระสุดท้ายที่เสด็จปรินิพพาน ในฐานะที่เป็นพินัยกรรมแก่สาวก ... เราต้องระลึกเสมอว่า หัวใจของธรรมะหรือตัวแท้ของพระพุทธศาสนานั้น อยู่ตรงที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นให้มีอะไรเป็นบุคคลขึ้นมา ให้ว่างจากบุคคล คือให้เป็นเพียงขั้นธ ายตนะ หรือธาตุทั้งหลายตามธรรมชาติ กระทั่งว่างไปในที่สุด จนอาจจะกล่าวได้ว่า ว่า “คน” เสียให้หมดแล้วก็จะพระอรหันต์^{๓๒}

ศรีศักร วัลลิโภดม เสนอความคิดเห็นในบทความเรื่อง “พระเครื่อง พุทธบูชา หรือพุทธพาณิชย์” ว่า การสร้างพระเครื่องที่เกิดขึ้นในขณะนี้ ดูเหมือนกำลังจะก้าวไปมากกว่าการเจริญเติบโตของตลาดพระเครื่องตามที่กล่าวมาแล้วเสียอีก เพราะมักปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ, **พุทธประวัติจากหินสลัก**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ), ๒๕๕๒, หน้า คำนำ ๑๕-๒๓.

รายวันเป็นประจำทุกวันถึงการสร้างพระเครื่อง หรือเรียกอีกอย่างว่า “วัตถุมงคล” กันอย่างใหญ่โต มีพิธีพุทธาภิเษก โดยมีพระภิกษุที่มีชื่อเสียงในเรื่องต่าง ๆ มากมาย วัตถุมงคลที่ทำในพิธีพุทธาภิเษก นั้นมีมากมาย หลายขนาด หลายแบบและทำจากวัตถุหลายอย่าง เช่น เงิน ทอง หรือสำริด ที่มีความแตกต่างกันในเรื่องราคาค่างวด จนอาจก่อให้เกิดความเชื่อที่ผิด ๆ ทำให้บุคคลมีความต้องการทางด้านวัตถุและมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ซึ่งอาจเกิดจากการที่คนในสังคมไทยว่าแห้วและโคตรเดียวเกิดความไม่มั่นคงขึ้นในชีวิตจึงต้องหันมายึดเหนี่ยวพระเครื่องหรือวัตถุมงคลแทน^{๓๓}

ธรรมทาส พานิช กล่าวในหนังสือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ สรุปได้ว่า เพื่อแข่งขันกับเทวรูปของกรีก และพราหมณ์ พุทธบริษัทมหาชนทำพระพุทธรูป เป็นพระประธานในที่บูชาถึงสามองค์ หมายถึง “ธรรมกาย” พระธรรม, “นิรมาณกาย” ภายของพระพุทธรูปเจ้า อันเกิดแก่เจ็บตายเช่นมนุษย์ และ “สัมโพธิ์กาย” ภายที่ปราศจากกิเลส ในวัดมหาชนมักมีพระประธานในที่บูชาเป็นสามองค์เช่นนี้ ทำให้คติพจน์มหาชนแพร่หลายไปโดยเร็วเนื่องจากถูกกับสัญชาตญาณของมนุษย์ส่วนมากที่แสวงหาที่พึ่งอื่น ๆ นอกจากการพึ่งพาตนเอง และเป็นประโยชน์แก่การเมืองและการปกครอง ยิ่งกว่าคตินิสาชยาน ทุกแห่งที่พุทธศาสนาแพร่ไป มีคติมหาชนแพร่ไปถึงด้วย การบูชาพระพุทธรูป การสงฆ์น้ำ การเอาพระพุทธรูปออกแห่ การสวดมนต์ในพิธีต่าง ๆ การใช้ชื่อพุทธรูปในที่ต่าง ๆ (เช่น พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว) การตั้งสัตยาธิษฐาน ล้วนเป็นพิธีตามคติมหาชน^{๓๔}

บุศรา สว่างศรี ศึกษาเรื่อง “จากพระพิมพ์สู่พระเครื่องและพุทธพาณิชย์” สรุปได้ว่า พระเครื่องมีต้นกำเนิดมาจากการสร้างพระพิมพ์ที่มีความเชื่อเดิมเพื่อสืบพระศาสนาเป็นสำคัญ นับเป็นเจตนาที่แสดงถึงความศรัทธาอันบริสุทธิ์ จากนั้นพระพิมพ์ก็กลายเป็นศาสนวัตถุที่ใช้เพื่ออุทิศบุญกุศลเป็นปัจจัยให้ผู้สร้างบรรลุสิ่งที่ปรารถนาในภพหน้าตามความเชื่อประกอบกับความศรัทธาในพุทธคุณและความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังต่าง ๆ ส่งผลให้แนวคิดที่เกี่ยวกับพระพิมพ์กลายเป็นพระเครื่องในที่สุด เมื่อความศรัทธามีมากย่อมทำให้เกิดกระแสการแสวงหา จนกระทั่งเกิดการแลกเปลี่ยน การเช่า (ซื้อ) จนกระทั่งเข้าสู่กระบวนการพุทธพาณิชย์ในที่สุด^{๓๕}

^{๓๓}ศรีศักร วัลลิโภดม, พระเครื่อง (ราง) “พุทธบูชา” หรือ “พุทธพาณิชย์”. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๕ : ๓๓-๔๕.

^{๓๔}ธรรมทาส พานิช, พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๘.

^{๓๕}บุศรา สว่างศรี, “จากพระพิมพ์สู่พระเครื่องและพุทธพาณิชย์”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๓) : ๗-๑๕.

ธีรโชติ เกิดแก้ว ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในยันต์ไทย”^{๓๖} สรุปว่า ผู้ที่ศรัทธาในยันต์ไทยควรศึกษา ทำความเข้าใจสัญลักษณ์ที่ปรากฏในยันต์ไทยให้รู้ความหมายและสาระสำคัญ มิใช่ใช้ศรัทธาเพียงอย่างเดียว เพื่อจะได้ปฏิบัติได้ตรงกับความหมายและสาระสำคัญทางพุทธศาสนาที่โบราณจารย์ได้วางไว้ และผู้ที่สร้างและสืบทอดยันต์ควรให้ความรู้เรื่องนี้แก่ผู้ศรัทธา แทนความเชื่อและการยึดติดในวัตถุในเชิงความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ศรัทธาไม่เข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา และอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่ความเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาที่เป็นสังฆธรรม

จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสวดมนต์ของชาวพุทธใน “ตำนานบทสวดมนต์ เพื่อสุขภาพ สันติและความสุข” สรุปว่า เนื้อหาของบทสวดมนต์ส่วนใหญ่ คือการสรรเสริญพระคุณอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า พระบรมครูตลอดจนพระเมตตาต่อมวลมนุษยชาติ ทรงปราบมารต่าง ๆ ได้ อาทิ ชัยมงคลคาถา (พาหุง) หรือบทที่สรรเสริญพระอรหันต์สาวกทั้งหลายตลอดจนกล่าวถึง ข้อควรปฏิบัติของมนุษย์เพื่อความเป็นมงคลแก่ตนเอง^{๓๗}

๑.๖.๒ วิทยานิพนธ์

ผุดพรรณ สุกพันธุ์ ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน พบว่าวิถีทางของการปฏิบัติของศาสนิกทั้ง ๒ นิกายจะแตกต่างกันตามลักษณะของพระพุทธเจ้า เนื่องจากในเถรวาทมีพระพุทธเจ้าประเภทมานุสสพุทธะ การปฏิบัติบูชาจะเน้นให้บุคคลปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์โดยมีการกราบไหว้บูชาขออำนาจพุทธานุภาพปกป้องคุ้มครอง ทั้งนี้บุคคลนั้นจะต้องเป็นผู้กระทำความดีเป็นสำคัญ ส่วนในมหายานมีพระพุทธเจ้าประเภทอาทิพุทธะ และชยานิพุทธ ซึ่งชาวพุทธมหายานมีความศรัทธาว่าเป็นผู้คอยช่วยเหลือและนำทางให้ตนพ้นทุกข์และมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ โดยการเคารพสักการบูชา สวดอ้อนวอนภาวนาพระนามพระพุทธเจ้า เด่นชัดกว่าการปฏิบัติแบบเน้นการพึ่งพาตนเองของเถรวาท^{๓๘}

^{๓๖}ธีรโชติ เกิดแก้ว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในยันต์ไทย”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๕) : ๕๕-๗๒.

^{๓๗}จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, ตำนานบทสวดมนต์ เพื่อสุขภาพ สันติและความสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๓๘}ผุดพรรณ สุกพันธุ์, “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๕.

ประโยชน์ สังกลีน ได้ศึกษาเรื่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน โดยแสดงทัศนะเกี่ยวกับโยนิโสมนสิการของการศึกษาเรื่องพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ว่า พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ควรจะศึกษาเรื่องของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะที่พระองค์เป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เป็นตัวอย่างของผู้ที่สมบูรณ์ด้วยปัญญา กรุณา และความบริสุทธิ์ ที่พุทธศาสนิกชนควรดำเนินรอยตามหลักธรรมคำสอนทั้งหลายของพระองค์นั้น เป็นเสมือนกรอบหรือเครื่องมือ ที่จะนำชีวิตของผู้ปฏิบัติไปสู่ความสุข ทั้งความสุขในปัจจุบัน ความสุขในโลกหน้า ตลอดจนความสุขสูงสุด คือนิรามิสสุขในพระนิพพาน^{๓๕}

พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ) ได้ทำวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน สรุปผลการวิจัยว่า ความเชื่อเป็นเรื่องทางจิตใจทุกคนจะต้องมีความคิดความเชื่ออยู่ในจิตทุกคน แต่ว่าจะเป็นความคิดความเชื่อส่วนตัว ส่วนรวม ลัทธิ และศาสนาก็ขึ้นอยู่กับทัศนะของแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่ม แต่ละลัทธิและศาสนา การพัฒนาความคิด ความเชื่อของพุทธชนชาวพุทธไทยในปัจจุบันนี้ ควรมีแบบอย่างความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสตร์ มากกว่าแบบไสยศาสตร์ เพราะความเชื่อของชาวพุทธไทยในอดีตนั้น เป็นความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ โดยที่ชาวพุทธไทยมีความคิดความเชื่อแบบไสยศาสตร์มาก่อนที่จะหันมานับถือพระพุทธศาสนา เช่น นับถือเทพเจ้า นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับถือผี ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เพราะเชื่อในสิ่งเหล่านั้นว่าจะช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้าย ชาวพุทธไทยจึงได้ปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบดั้งเดิมบ้าง และปฏิบัติตามความคิดความเชื่อแบบพุทธศาสตร์บ้าง จนเกิดการผสมผสานระหว่างความเชื่อแบบไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์มาจนถึงปัจจุบันทุกวันนี้^{๓๖}

สฤษฏ์ ธารัชชัญญะ ศึกษาเรื่องพุทธานุภาพ พบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้พุทธานุภาพเพื่อมุ่งผลความสำเร็จที่เรียกว่า พุทธจริยา ๓ ประการ ได้แก่ (๑) โลกัตถจริยา คือพระจริยาที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก (๒) ญัตตถจริยา คือพระจริยาที่เป็นประโยชน์แก่พระประยูรญาติ และ (๓) พุทธัตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะที่เป็นพระพุทธรูป โดยทรงมีความมุ่งหมาย

^{๓๕}ประโยชน์ สังกลีน, “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๐.

^{๓๖}พระมหาเปรม โอภาโส (กองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

เพื่อประโยชน์และความสุขของมวลมนุษยชาติ รวมตลอดไปถึงเหล่าเทวดา และสรรพสัตว์ทั้งหลาย^{๔๐}

อภิวัฒน์ อรัญญมิ ศึกษาเรื่องพระเครื่องกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ นับถือพระเครื่องว่าเป็นสัญลักษณ์และวัตถุมงคลทางศาสนา แต่ด้านความเชื่อในการนับถือมีความแตกต่างกันออกไป ส่วนหนึ่งเชื่อว่าสามารถอธิษฐานอ้อนวอนในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง เพื่อให้มีโชคลาภ เมตตามหานิยม หรือมีอิทธิฤทธิ์-ปาฏิหาริย์คุ้มครองให้ปลอดภัยได้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และพบว่าพระเครื่องมีบทบาทและอิทธิพลต่อการนับถือพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ เพื่อให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย เพื่อให้ระลึกถึงคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นต้น และยังพบว่าปัจจุบัน พระเครื่องถูกนำมาเป็นสินค้า มีการซื้อขายในตลาดและแวดวงผู้นิยมพระเครื่องอย่างแพร่หลาย ซึ่งเรียกสภาวะการณ์เช่นนี้ว่า “พุทธพาณิชย์”^{๔๑}

พระสินสมุทร สุทธิโม (นามตั้ง) ศึกษาเรื่องรูปแบบการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้า พบว่า พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะพิเศษด้านชาติกำเนิด คุณลักษณะพิเศษด้านบุคลิกภาพ และคุณลักษณะพิเศษด้านพุทธธรรม ทั้งนี้ ทรงใช้หลักพุทธธรรม คือ กฎไตรลักษณ์ ปฏิจจนุปบาท พรหมวิหาร อริยสัจ และมรรคมืองค์ ๘ พร้อมด้วยวิธีการสอนแบบปาฏิหาริย์ กลวิธี และอุบายประกอบการสอน เทคนิคต่าง ๆ ในการสอนเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น การเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้า มีความชัดเจนอยู่ ๔ ประการ คือแบบสนทนา แบบบรรยาย แบบตอบปัญหา และแบบวางกฎข้อบังคับ^{๔๒}

พระพลพล พลโรจน์ (ฐรัตน์) ได้ศึกษาเรื่องความเชื่อเรื่องกาลาอาคมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวสรุปถึงกาลาอาคมหรือคำศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่า ไม่ปรากฏว่ามีการใช้คำ “กาลาอาคม” ในแง่ของไสยศาสตร์ แต่ใช้ในแง่การอาศัยพุทธคุณธรรมคุณ สังฆคุณ เพื่อปัดเป่าภัยอันตรายที่เกิดขึ้น มีทั้งที่พระพุทธเจ้าใช้เอง และที่พระสาวกใช้

^{๔๐}สฤษดิ์ ธาราชกฤษกร, “การศึกษาเรื่องพุทธานุภาพ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

^{๔๑}อภิวัฒน์ อรัญญมิ, “พระเครื่องกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๘.

^{๔๒}พระสินสมุทร สุทธิโม (นามตั้ง), “ศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้ากับพระเยซู”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก.

คาถาอาคมจึงปรากฏทั่วไปในพระไตรปิฎก ขึ้นอยู่กับผู้ใช้จะถือเอาความอัศจรรย์ช่วงไหนมาเป็นคาถาอาคม โดยมากถ้อยคำที่เรียกว่าคาถาอาคมมักเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนทั้งสิ้น^{๔๔}

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ทำวิจัยเรื่องพระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย จากการศึกษาพบว่าแต่เดิมการศึกษาพระพุทธรูปจะกล่าวเฉพาะรูปแบบศิลปะและการกำหนดอายุเท่านั้น เช่น การสร้างพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นจำนวนมากในแต่ละยุคสมัย ปริมาณที่มีการค้นพบในแต่ละยุคสมัย ขนาดของพระพุทธรูป รวมทั้งคำจารึกต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระพุทธรูปที่สะท้อนแนวความคิด ศรัทธาในการสร้างและสะท้อนความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา และความรุ่งเรืองและความเสื่อมของบ้านเมืองนั้น ๆ และน่าจะบอกถึงศรัทธาของผู้สร้างได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ยังได้สะท้อนความคิดและศรัทธาของคนไทยในปัจจุบัน ที่มีศรัทธาต่อพระพุทธรูปและพระพุทธศาสนา เพราะคติการนับถือบางอย่างได้กลายมาเป็นพิธีกรรมที่ไม่ใช่วิถีของชาวพุทธ และได้มีเรื่องของพุทธพาณิชย์ที่แทรกเข้ามาอยู่ในวงการพระพุทธศาสนา^{๔๕}

พระมหาสมบุรณ์ ญาณเมธี (ศรีภิกขุโย) ศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีการบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา กล่าวว่า การบูชาในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ อามิสบูชาหรือบูชาด้วยอามิส และปฏิบัติบูชาหรือบูชาด้วยการปฏิบัติตาม (๑) อามิสบูชา หมายถึง การบูชาบุคคลที่ควรบูชาหรือวัตถุที่ควรบูชา ด้วยวัตถุเครื่องหล่อใจให้ผู้บูชาเกิดโสมนัสและผู้รับเกิดปีติอิ่มใจ เรียกว่าอามิสบูชา ... แม้การจัดเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้น บูชาพระรัตนตรัย ก็ถือว่าบูชาพระด้วยอามิส แต่มีบางคนเห็นว่าการบูชาพระด้วยเครื่องสักการะนั้นไม่จำเป็นเลย เพราะว่าพระท่านไม่ได้ใช้ของเหล่านั้น ถึงกับกล่าวติเตียนว่าทำอย่างมมจายไร้เหตุผล นั้นเพราะเขาไม่รู้วัตถุประสงค์ที่ท่านบูรพาจารย์พาทำมา... และ (๒) ปฏิบัติบูชา หมายถึง การปฏิบัติธรรมตามเพศภูมิของตน เรียกว่าปฏิบัติบูชา ฟังทราบว่าบรรพชิตบำเพ็ญอุปัชฌายวัตร ไม่ละเมิดพระบัญญัติแม้เพียงข้อเล็กน้อย สมาทานธุดงค์เลี้ยงชีวิตโดยธรรม และหลุดพ้นถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะรักษามโนจิต ปฏิบัติเบญจธรรม รักษาอุโบสถศีล ๑๐ อย่างนี้ เชื่อว่าบูชาด้วยการปฏิบัติ พระพุทธองค์มีพระประสงค์ให้พุทธบริษัทประพฤติปฏิบัติ

^{๔๔} พระพลพล พลโรจน์ (ฐรัตน์), “ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนาสาตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

^{๔๕} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย”, รายงานการวิจัย, (คณะโบราณคดี : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๓.

ตามหลักธรรมคำสอนมากกว่าไม่ต้องสร้างมหาวิหาร หรือมหาเจดีย์เพื่อสักการะเคารพ นับถือบูชา พระองค์ เพราะมหาวิหาร หรือมหาเจดีย์เหล่านั้น ไม่อาจดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้เลย^{๔๖}

พระวิมลรัตนะ (Bellanwilla Wimalaratana) วิจัยแนวคิดเรื่องมหาบุรุษว่าเป็นแนวคิดที่มีมาก่อนครั้งพุทธกาลเป็นเรื่องผู้นำในอุดมคติ ที่ประดับด้วยมหาปฐักลักษณะ พบในบทสวดสรรเสริญพระเจ้าในคัมภีร์พระเวทในสังคมอินเดียของศาสนาพราหมณ์ยุคแรกในอินเดีย^{๔๗} จนถึงครั้งพุทธกาลแนวคิดเรื่องมหาบุรุษในพระไตรปิฎก พบในพระสูตร ๒ พระสูตรได้แก่ (๑) มหาปทานสูตร และ (๒) ลักษณะสูตร โดยพระสูตรทั้งสองมีเนื้อหาอธิบายลักษณะของมหาบุรุษด้วยมหาปฐักลักษณะ ๓๒ ประการ นอกจากนี้แนวคิดมหาบุรุษยังพบในพระไตรปิฎกอีกหลายแห่ง แต่อย่างไรก็ดีมีประเด็นที่ต้องตระหนักและนำมาพิจารณาให้รอบคอบเพราะเป็นเรื่องสำคัญ คือ พระพุทธเจ้าทรงมีแนวคิด และพระองค์ทรงมีพระประสงค์อย่างไรกับเรื่องมหาบุรุษ เพราะแนวคิด และพระประสงค์ของพระองค์จะทำให้พุทธศาสนิกเข้าใจเรื่องมหาบุรุษ และประโยชน์จากคำสอนของพระองค์ในเรื่องนี้

กวงซิง (Guang Xing) ศึกษาแนวคิดเรื่องพระตริกายในพระพุทธศาสนามหายานยุคแรก ได้แสดงความเห็นว่า อนุพยัญชนะน่าจะมีพัฒนาการมาจากแนวคิดมหาปฐักลักษณะ ๓๒ ประการ เขียนขึ้นโดยนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งในระยะแรกพระพุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ มีการตั้งคำถามถึงที่มาของแนวคิดนี้ ใน “คัมภีร์วิภาษศาสตร์” ซึ่งนิกายสรวาสติวาทินได้ให้คำตอบโดยอธิบายว่าอนุพยัญชนะเป็นมหาบุรุษลักษณะที่อยู่ท่ามกลาง (เสริม) มหาปฐักลักษณะ แต่มหาบุรุษลักษณะทั้ง ๒ ประเภทไม่รวมเข้าด้วยกัน เปรียบประดุจหมุดอกไม้ที่ทำให้คันไม้ในป่านั้นโคดเด่น แต่อย่างไรก็ดีไม่พบหลักฐานยืนยันชัดเจนถึงประวัติที่มาจากอนุพยัญชนะ นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าแนวคิดอนุพยัญชนะน่าจะเป็นแนวคิดที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธศาสนายุคแรก คือ “พบคำศัพท์ ‘อนุพยัญชนะ’ ในคัมภีร์เอโกตตรากัม (Ekottaragama) ๑๓ ครั้ง หากแต่ในคัมภีร์นี้ก็ยังไม่มีเนื้อหาของอนุพยัญชนะปรากฏ” ต่อมาฝ่ายเถรวาท และฝ่ายมหายานเริ่มเห็นประโยชน์แนวคิดอนุพยัญชนะ เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ และสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้า อนุพยัญชนะจึงเป็นที่ยอมรับของทั้ง ๒ ฝ่าย สำหรับฝ่ายเถรวาท พบ

^{๔๖}พระมหาสมบุรณ์ ญาณเมธี (ศรีวิบูลย์), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี การบูชาตามคติความเชื่อของล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐-๒๒.

^{๔๗}Bellanwilla Wimalaratana, **Concept of Great Man (Mahapurisa) in Buddhist Literature and Iconography**, (Singapore : Buddhist Research Society, n.d.), p. 12.

ข้อมูลอนุพยัญชนะในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา คือ คัมภีร์มิลินทปัญหา และชินาลังการ สำหรับฝ่ายมหายานนั้นพบอนุพยัญชนะครบทั้ง ๘๐ ประการ ในอภินิสิกรรมสูตร (Abhiniskramanasutra) และไวปุลยัมหาวยุหสูตร (Vaipulyamahavyuhasutra) หรือคัมภีร์ลิลิตวิสตระในฉบับจารึกเป็นภาษาสันสกฤต^{๔๔}

สโรชา คุณาธิปพงษ์ วิเคราะห์แนวคิดเรื่องศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท^{๔๕} สรุปได้ว่า ๑. **ศรัทธา** หมายถึง ความเชื่อ ความเชื่อมั่น การตั้งใจไว้ชอบ การตั้งมั่น เป็นศรัทธาในปัญญาและศรัทธาที่สำคัญคือ “ตถาคตโพธิศรัทธา” และแบ่งประเภทไว้ คือ (๑) ศรัทธาในพระรัตนตรัย และ (๒) ศรัทธา ๔ ประกอบด้วย (ก) กัมมสัทธา (ข) วิปากสัทธา (ค) กัมมัสสวกตาสัทธา และ (ง) ตถาคตโพธิสัทธา ซึ่งศรัทธาทุกประเภทสามารถจัดลงได้ในตถาคตโพธิสัทธา เนื่องจากเป็นผลแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ๒. **การสร้างศรัทธา** คือหลักกัลยาณมิตร ประกอบด้วย (๑) ปรีโธมสะ และ (๒) โยนิโสมนสิการ ซึ่งส่งผลให้เกิดสัมมาทิฐิ และสัมมาวิมุตติ ๓. **ความสำคัญของศรัทธา** คือ ศรัทธาเป็นองค์ธรรมเริ่มต้น ธรรมอันเป็นกำลัง ทำให้มนุษย์มีวิริยะ เพียรพยายามในการปฏิบัติให้อยู่ในความถูกต้องดีงาม และ ๔. **ตามหลักไตรสิกขา ศรัทธา** จะทำหน้าที่ประทับประคองสนับสนุนให้การปฏิบัติในทุกขั้นเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอน คือ (๑) ในขั้นศีล ศรัทธาเป็นหลักยึดเหนี่ยวรั้งให้อยู่ในศีล ไม่หลงไปในสิ่งชั่ววน (๒) ในขั้นสมาธิ ศรัทธาทำให้เกิดปัสสัทธิ และมีจิตใจตั้งมั่น และ (๓) ในขั้นปัญญา ศรัทธาทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ดังนั้น จุดมุ่งหมายของศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ เป็นองค์ธรรมเริ่มต้นทำให้เกิดการพัฒนาและก้าวสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนา คือ พระนิพพาน

เมื่อผู้วิจัยศึกษาแนวคิดสำคัญต่าง ๆ จากการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นแล้ว พบว่าแม้จะมีงานวิจัยที่เกี่ยวกับสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าอย่างกว้างขวางหลายเรื่อง และหลายประเด็น ซึ่งผลสรุปที่ได้ก็ไม่ต่างกันมากนักว่า คนไทยยังติดอยู่ที่อทิธิปาฏิหาริย์ มากกว่าหลักธรรม และมักเป็นกระแสเรื่องพุทธพาณิชย์ ซึ่งอาจจะทำให้เราเข้าใจสาระสำคัญในพระพุทธศาสนาผิดไป แต่อย่างไรก็ดีก็ไม่มีผลการนำผลจากงานวิจัยทั้งหมดนั้นมารวมเพื่อศึกษาต่อยอดต่อไป แต่ยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าในเรื่องการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าอย่างจริงจัง เพื่อเป็นแนว

^{๔๔} คัมภีร์วิภาษาศาสตร์ คือ คัมภีร์อรรถกถาฝ่ายมหายาน เพื่อแก้พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรมของฝ่ายเถรวาท โดย คัมภีร์นี้แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ (๑) อุปเทศสูตร (๒) วินัยวิภาษาศาสตร์ และ (๓) อภิธรรมวิภาษาศาสตร์ โดยมติของพระอรหันต์ เมื่อครั้งทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ ๒

^{๔๕} สโรชา คุณาธิปพงษ์, “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๘.

ทางการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าของชาวพุทธในศตวรรษหน้า และยังไม่มีการนำเสนอรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งการนำเสนอรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าจัดเป็นองค์ความรู้ใหม่ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า และสร้างภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาที่สมบูรณ์ต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๗.๑ การดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นการศึกษาวิจัยแบบระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

(๑) ศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) คือ ศึกษาพุทธประวัติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่มีข้อมูลเรื่องพระพุทธรเจ้าอันเป็นหลักคำสอนโดยตรง ได้แก่พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท

(๒) ศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ ศึกษาคัมภีร์อรรถกถาฎีกา และหนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเขียนไว้ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับพุทธประวัติในเถรวาท

(๓) รวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่รวบรวมแล้วมาจัดหมวดหมู่ ทำการศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์ประเด็นที่จะศึกษา เรียบเรียง และนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๑.๗.๑.๒ การสัมภาษณ์

(๑) กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คัดเลือกจากกลุ่มนักวิชาการที่เป็นพระนักวิชาการและนักวิชาการ ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๑๐ รูป/คน

(๒) กรอบแนวคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธไทยต่อพระพุทธรเจ้า ภายใต้กรอบแนวคิดในการสัมภาษณ์ ๑๐ ประเด็น ดังนี้ คือ ความสำคัญ คุณลักษณะ ศรัทธาของชาวพุทธต่อพระพุทธรเจ้า วิธีการแสดงความเคารพบูชา ประโยชน์ จุดมุ่งหมาย สัญลักษณ์แทนพระพุทธรเจ้า สภาพชาวพุทธไทย และรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธรเจ้าที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

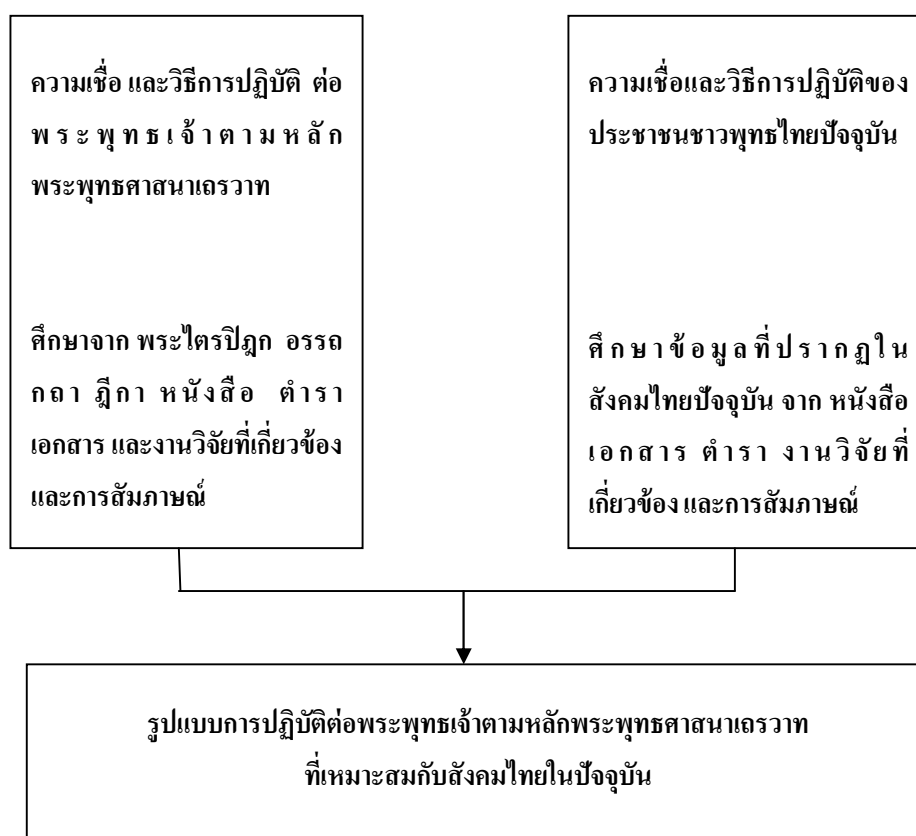
๑.๗.๒ การนำเสนอรูปแบบ

นำผลสรุปจากการวิจัยใน ๗.๑.๑ และ ๗.๑.๒ มาศึกษา และรวบรวมเป็นข้อมูลในการนำเสนอ “รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท”

๑.๗.๓ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากประเด็นปัญหาและแนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น สามารถกำหนดเป็นกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการตั้งฐานการวิจัยดังนี้

แผนภูมิ ๑ กรอบแนวคิดรูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๕.๑ ทำให้ทราบเรื่องพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๕.๒ ทำให้ทราบความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธไทยที่มีต่อพระพุทธเจ้า
- ๑.๕.๓ ทำให้ได้รูปแบบการปฏิบัติต่อพระพุทธเจ้าตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท